

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIMNI JOROY
ETISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Sidiqova Gulrux Safar qizi

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10288540>

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning afzalliklari, kelib chiqishi, nuqsonli bolalarning fiziologik, psixologik, shaxsiy hamda tibbiy belgilari inklyuziv ta'limning o'qituvchilarga o'quvchilarga ta'siri haqida.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, nuqsonli bolalarning sog'lom bolalar bilan munosabati, ta'lim va tarbiya.

SCIENTIFIC AND THEORETICAL BASIS OF IMPLEMENTATION OF
INCLUSIVE EDUCATION IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS

Abstract. In this article, the benefits of inclusive education, its origin, physiological, psychological, personal and medical characteristics of disabled children, the impact of inclusive education on teachers and students.

Key words: inclusive education, the relationship of disabled children with healthy children, education and upbringing.

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВНЕДРЕНИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Аннотация. В данной статье рассматриваются преимущества инклюзивного образования, его происхождение, физиологические, психологические, личностные и медицинские особенности детей-инвалидов, влияние инклюзивного образования на педагогов и учащихся.

Ключевые слова: инклюзивное образование, взаимоотношения детей-инвалидов со здоровыми детьми, образование и воспитание.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni tadqiqot obyekti sifatida o'rgangan pedagog va psixologlar J.Kardano, V.I.Fleri, J.Itar, S.Speshnovlar murojaat etilgan nutqini tushuna oladigan, qisman lug'at boyligiga ega bo'lgan, hatto sodda gaplar tuza oladigan bolalar borligini, agar nutq ularga qarata balandlatilgan holda aytilsa, bunday bolalar ta'lim-tarbiyasining muammolarini hal etilishi mumkinligini ta'kidlab o'tgan.

R.M.Boskis eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'lim samaradorligining omili ushbu toifadagi bolalarning rivojlanish xususiyatlarini tushunish deb hisoblab, L.S.Vigotskiyning "Nuqsonning murakkab tuzilishi" hamda "Ta'lim –tarbiya va rivojlanish mutanosibligi" ta'limotlarga, I.P.Pavlovning "Analizatorlar faoliyati birligi psixologik ta'limotlarga tayanadi. 1925 yil eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'limi bo'yicha Xalqaro konferensiyada A.S.Vigotskiy "Aynan mehnat ta'limi va tarbiyasini qo'llash karlarni o'qitishdagi barcha qiyinchiliklardan chiqib ketish yo'lidir. Asosiysi, mehnat tarbiyasi hayotga eng yaxshi yo'l, u ilk yoshdanoq hayotda faol ishtirok etish uchun garovdir. Shuning uchun u kar bolani barcha narsa, muloqot, nutq, idrok bilan qurollantiradi.

S.A.Zikov, M.I.Glebova, Ye.N.Marsinovskaya, M.F.Titovalar o'quvchilarda so'zlashuv nutqini shakllantirishda ko'rgazmali amaliy faoliyatning ahamiyatini ilmiy asoslab beradi.

S.A.Zikov ko'rgazmali amaliy faoliyatni uch guruhga ajratadi: ilyustrativ-tasviriy, o'lchov-hisobli va oddiy materialdan buyum yasash.

S.A.Zikov, T.S.Zikova ta'limotlariga asosan, Y.N.Marsinovskaya predmet amaliy faoliyat kar bolalarning har tomonlama rivojlanishida muhim didaktik sharoit ekanligini tadqiq etgan.

L.A.Novaselov kar bolalarning mehnat ta'limini quyidagicha tasniflaydi:

Qo'l mehnati (tayyorlov 4-sinf).

Umumtexnik tayyorgarlik (5-8-sinf).

Professional ta'lim (9-12-sinf). Har bir bosqichning vazifalarini ko'rsatib o'tadi: 1. Qo'l mehnati kar o'quvchilarga hayotiy borliqni tez va mukammal anglash imkonini beradi. U bolaning shaxsining, uni intellektual kuchi, bilish imkoniyatlarini rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Mehnat faoliyatini bajarish jarayonida kar o'quvchilar o'zini jismoniy va aqliy kuchini ongli boshqarishga o'rganadi, bu ularning umumiy faolligi va ishchanligini oshiradi. Kar bolalarning maktabida mehnat darslarning didaktik ahamiyati kattadir. Mehnat darslariga qo'yiladigan talablardan biri uni boshqa o'quv fanlari bilan aloqa o'rnatishdir. Bir tomondan mehnat darslari boshqa o'quv fanlarda zarur bo'ladigan ma'lum bilimlarni beradi, hamda boshqa darslarda olingan bilimlarni mustahkamlaydi. Bunday aloqani o'rnatish pedagogik jarayonni to'g'ri va samarali tashkil etishda muhim omildir.

Qo'l mehnati nafaqat ta'limiy ahamiyat kasb etadi, balki o'quvchining shaxsining tarbiyalashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. U qiyinchiliklarni bartaraf etishga majbur etadi (buyumlarni yasash jarayonida), bu iroda va qat'iyatlilikni tarbiyalashga sabab bo'ladi. O'quvchilarda jamoa faoliyati, o'rtoqlik o'zaro yordami va intizomlilik malakalarini tarbiyalaydi. Bunga bog'liq holda, o'quvchi ish jarayonida "men"ni emas, balki "biz"ni ko'ra olishini ko'zda tutuvchi brigada bilan ishlash, juft bo'lib ishlash ish turlarini qo'llash lozim. Qo'l mehnati darslari uchun alohida xona ajratilishi maqsadga muvofiq. Mazkur xona mavjud bo'lmasa, o'quvchilar partalarda osma doskalar va ish qurollari saqlanadigan qutilar bo'lishi kerak.

Mehnat darsi tashkiliy bosqichdan boshlanadi. Keyin o'quvchilar o'qituvchining turli vazifalarini bajaradi ("Plastilinni yumshat", "Doirani oq qog'ozga yopishtir"). O'tilgan mavzuni takrorlashga yo'naltirilgan mazkur vazifalarni bajargandan so'ng, o'qituvchi darsda o'quvchilar nimalar bilan band bo'lishini e'lon qiladi. Dastlab u ish qurollari va materiallarni mustaqil yoki o'qituvchi yordamida tanlashni so'raydi. So'ng buyumni yasash jarayonini o'z harakatlari bilan ko'rsatadi, o'quvchilar uning harakatlarini takrorlaydilar. Ishni bajarish ketma-ketligi doskadagi yozuvda, 2-sinfdan o'quvchilar daftarlarida o'z aksini topishi kerak. Bu ta'limning keyingi yillarda o'quvchilarga ko'rsatma kartalari bo'yicha oson ishlash imkonini beradi. Qo'l mehnati o'quvchilar umumtexnik ta'limi asoslanadigan elementar bilim, ko'nikma va malakalarni beradi.

A.P.Gazova kar bolalarning mehnat ta'limi psixologiyasini tadqiq etgan. U professional-mehnat ta'limi jarayonida ruhiy faoliyat tarkibini, kar bolalarda harakat, harakatni boshqarish, o'lchash, malakalarini shakllantirish, mehnat ta'limini nutqiy ta'minlanishi, eshitmaydigan yoshlarni proforiyentatsiya masalalarini tahlil qilgan. U eshitmaydigan bolalarda turli kasbiy-mehnat malakalarini shakllanitirish dinamikasi, turli simvolikalar, xususan nutqiy muloqot orqali beriladigan o'quv-ishlab-chiqarish ma'lumotlarini idrok etish sharoiti va o'ziga xos xususiyatlarini o'rgangan.

S.Musayeva e'tiroficha, mehnat ta'limi va tarbiyasi maqsadi mehnat sevarlikni tarbiyalash, mehnatga va mehnat kishilariga hurmat, o'quvchilar xususiyatlariga mos kasblar bilan tanishishlari, dars va umum foydali ishlarda mehnat ko'nikmalarini rivojlantirish hamda tejamkorlik xislatlarini, ijtimoiy boylikka tejamkorlik munosabati saboqlarini singdirishdan iborat. Umummeros an'analimizni tiklab, uni davom ettirishimiz emas, mehnat ta'limi darslarida ularni boyitib qo'llash lozim.

Mehnat ta'limining turli bosqichlarida bu umumiy vazifa turlicha hal etiladi. Agar 1-bosqichda (1-4 sinflar) o'quvchilar mehnat savodxonligini, 2-bosqichda (5-8 sinflar) Umumiy texnik tayyorgarlikni, 3-bosqichda (9-12 sinflar) professional mehnat bilimini oladilar. Mehnat ta'limi umumtexnik ta'lim bosqichida umumiy o'quv-tarbiyaning maqsadi asosida amalga oshadi. Bu mehnatning didaktik imkoniyatlari kengaytirish va qo'llash uchun keng imkoniyat yaratadi. S.Musayeva e'tiroficha, mehnat ta'limi va tarbiyasi maqsadi mehnat sevarlikni tarbiyalash, mehnatga va mehnat kishilariga hurmat, o'quvchilar xususiyatlariga mos kasblar bilan tanishishlari, dars va umum foydali ishlarda mehnat ko'nikmalarini rivojlantirish hamda tejamkorlik xislatlarini, ijtimoiy boylikka tejamkorlik munosabati saboqlarini singdirishdan iborat. Umummeros an'analimizni tiklab, uni davom ettirishimiz emas, mehnat ta'limi darslarida ularni boyitib qo'llash lozim.

S.Musayeva mehnat ta'limi darslarining komillashtirish, mehnat darsida o'quvchilarga qog'oz, karton, gazlama va tolali matolar bilan ishlashda tejamkorlik xislatlarini singdirib borishni tajriba-sinov ishlari davomida tekshirib ko'rdi, mavzuga oid nazariy va amaliy ishlarni o'rganib chiqdi. U mehnat ta'limi jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarga tejamkorlik xislatlarini singdirib borish mavzusidagi atsiyasida mehnat ta'limi darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarga tejamkorlik xislatlarini singdirishga oid nazariy fikr va amaliy ishlarni o'rganib tahlil qildi, tavsiyalar ishlab chiqdi. Mehnat so'zi zahirida turli bilimlarni o'rganish, har bir shaxsning qobiliyati va qiziqishiga yarasha kasb-hunar o'rgatish va xalq manfaatini yo'lida biror ish bilan shug'ullanish singari ma'nolar yotadi. O'quvchilarda mehnatga muhabbati avval oilada, ota-onaning shaxsiy namunalari asosida, keyinchalik maktabda mehnat ta'limi darslari, darsdan tashqari tadbirlar orqali amalga oshiriladi.

Mehnat ta'limi o'yin tarzida boshlash kerak. O'quvchilarga kerakli asboblarni musiqa asosida tarqatish lozim. Tarqatayotgan bola ishini musiqa bilan boshlab, musiqa tugaguncha tarqatib bo'ladi. O'qituvchi dars boshlashdan oldin, o'qituvchi dars boshlashdan oldin, o'quvchilar bilan salomlashadi. Navbatchi o'qituvchi yordamida kerakli narsalarni stol ustiga qo'yish lozimligini e'lon qiladi. O'quvchilar bilan oldingi dars mustahkamlanadi. Yangi mavzuga o'tiladi. Istiqloлга qadar respublikamizda eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktablarida ta'lim-tarbiya jarayoni original dastur va darsliklar asosida olib borilmay, Rossiya maxsus maktablar yoki O'zbekistondagi umumta'lim maktablar, ba'zi aqli zaif bolalar maktablariga mo'ljallangan dastur va darsliklarni biroz o'zgartirib ishlash asosida tashkil etiladi. Maxsus tizim amaliy stixiyali ravishda tizimdagi ishning shu yo'nalish asosida olib borilishi orqali rivojlana bordi. Tabiiyki, bir tomonda til zaminida to'g'ri kelmasligi, ikkinchi tomonda me'yorda rivojlanayotgan bolalar, uchinchi tomonda aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalar xususiyatlariga tayangan holda tuzilgan dastur va darsliklar asosida ishini tashkil etish eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'lim muassasalariga qo'yilgan vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish imkonini bermas edi.